

Erfoedcellen in Vlaanderen. Wie zijn ze en wat doen ze?

Gregory Vercauteren (FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed)

Lokale erfgoedverenigingen hebben ongetwijfeld al gehoord van erfgoedcellen of er zelfs al mee samengewerkt. Erfgoedcellen zijn nog relatieve jonge spelers in de erfgoedsector, waarvan er de laatste jaren wel een heel aantal zijn bijgekomen. We staan er niet altijd bij stil, maar achter deze erfgoedcellen zit een behoorlijke ingewikkelde structuur, met verschillende overheden en subsidiestromen.

In deze bijdrage geef ik een korte schets van de precieze doelstellingen en werkwijze van de erfgoedcellen. Vragen die achtereenvolgens aan bod komen zijn: "wat is de link tussen erfgoedcellen en cultureel-erfgoedconvenants?"; "welke veranderingen staan vandaag op til voor de erfgoedcellen?" en "wat zijn hun opdrachten?" Afronden doe ik met enkele veelgestelde vragen over de werking van de erfgoedcellen.

1. Erfgoedcellen en cultureel-erfgoedconvenants

Een erfgoedcel is verbonden aan een cultureel-erfgoedconvenant. Dat is een overeenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap enerzijds en anderzijds een stad of een intergemeentelijk samenwerkingsverband (dit is een officiële samenwerking van omliggende gemeenten). Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bestaat een aparte regeling: daar is een convenant afgesloten met de Vlaamse Gemeenschapscommissie (die commissie kan je beschouwen als de overheid voor de Vlamingen in Brussel).

Met zo'n convenant wil de Vlaamse Gemeenschap de betrokken lokale besturen stimuleren om extra werk te maken van hun cultureel-erfgoedbeleid. Hiervoor krijgen deze besturen subsidies, die zij onder meer aanwenden voor extra personeel dat in een erfgoedcel wordt ondergebracht. Zo'n erfgoedcel is dus de dienst die, samen met de betrokken lokale besturen, de doelstellingen uit het convenant realiseert. Uitzondering op deze regel vormen Antwerpen en Gent. Daar zijn er geen aparte erfgoedcellen, maar zijn het respectievelijk het Museum aan de Stroom (MAS) en het Stadsmuseum Gent (STAM) die de doelstellingen van het convenant uitvoeren.

Bij zo'n convenant zijn er twee belangrijke basisprincipes:

- Elk convenant bestaat uit een reeks doelstellingen met het oog op een duurzaam lokaal cultureel-erfgoedbeleid. Het lokale cultureel-erfgoedbeleid wordt daarbij in zijn totaliteit benaderd. Dit betekent dat het convenant niet alleen de doelstellingen bevat die de Vlaamse Gemeenschap subsidieert. In het convenant zijn ook alle acties opgenomen die de betrokken lokale overheden zelf nemen met het oog op een betere ontsluiting voor en zorg van het cultureel erfgoed op hun grondgebied. Bijvoorbeeld: ook de steun die de gemeente zelf biedt aan heemkringen, via subsidies of huisvesting, wordt opgenomen in het convenant.
- Kenmerkend aan zo'n convenant is de integrale en geïntegreerde benadering van cultureel erfgoed. Integraal betekent dat er aandacht is voor zowel het verzamelen, bewaren, onderzoeken als het openstellen van het erfgoed. Geïntegreerd betekent dat de omgang met het cultureel erfgoed niet op zich staat, maar heel bewust wordt samengewerkt met andere sectoren, zoals toerisme, onderwijs, jeugdwerk of welzijn.

2. Wijzigingen op komst

De eerste cultureel-erfgoedconvenants werden in 2000 afgesloten met Antwerpen, Gent en Brugge. Anno 2012 zijn er liefst 21 gemeenten of intergemeentelijke samenwerkingsverbanden waarmee een cultureel-erfgoedconvenant is afgesloten, verspreid over heel Vlaanderen (voor een overzicht: zie het bijgevoegde kaartje).

Op dit moment staan er enkele belangrijke veranderingen op til voor de cultureel-erfgoedconvenants en de erfgoedcellen. De Vlaamse Gemeenschap wil steden en gemeenten blijven ondersteunen in de ontwikkeling van hun cultureel-erfgoedbeleid. Wel zal de manier waarop dit gebeurt, veranderen. Zo zal de Vlaamse Gemeenschap, volgens de huidige plannen, alleen nog convenanten afsluiten met intergemeentelijke samenwerkingsverbanden. Dit betekent concreet dat een aantal steden die vandaag een convenant hebben lopen (Hasselt, Kortrijk en Aalst) hun werking zullen moeten uitbreiden door te gaan samenwerken met de omliggende gemeenten. Voor een aantal andere steden (Antwerpen, Gent, Brugge, Leuven en Mechelen) is wel een uitzondering voorzien. Met deze steden zal geen convenant meer worden afgesloten; in de plaats zal met een andere formule worden gewerkt (via "beleidsprioriteiten" en het "gemeentelijke meerjarenplan"). Voor de huidige intergemeentelijke samenwerkingsverbanden met een convenant en voor de Vlaamse Gemeenschapscommissie zal er niets veranderen.

Voor alle duidelijkheid: dit zijn nog plannen. Om die te kunnen realiseren is een aanpassing van het huidige Cultureel-erfgoeddecreet vereist. Daar is men nu volop mee bezig. Het is de bedoeling dat het nieuwe decreet er ligt tegen de zomer van 2012. De wijzigingen zullen effectief van kracht gaan vanaf 2014-2015.

3. In de praktijk

Terug naar vandaag: wat betekent zo'n cultureel-erfgoedconvenant nu in de praktijk? Op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008, kunnen de cultureel-erfgoedconvenants vandaag drie soorten doelstellingen bevatten:

- a) versterking van het lokale cultureel-erfgoedveld;
- b) ondersteuning van de lokale cultureel-erfgoedactoren;
- c) uitbouw van een cultureel-erfgoedforum.

a) Versterking van het lokale cultureel-erfgoedveld

In de eerste plaats bevat elk convenant doelstellingen om het lokale cultureel-erfgoedveld te versterken en de bevolking te sensibiliseren over cultureel erfgoed. De erfgoedcel probeert deze doelstellingen te realiseren door diverse projecten op touw te zetten. Deze projecten kunnen resulteren in de meest uiteenlopende publieksgerichte acties, gaande van een tentoonstelling of publicatie, tot websites, erfgoedkoffers, wandelroutes, erfgoedklassen, theatervoorstellingen en zelfs festivals. Maar de erfgoedcellen zetten ook in op de minder zichtbare kant van het erfgoedwerk, met bijvoorbeeld registratie- en conservatieprojecten, wetenschappelijk onderzoek of calamiteitenplanning. Of zij combineren, vanuit een integrale benadering, erfgoedzorg met -ontsluiting. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de beeldbanken, waarbij zowel wordt ingezet op onderzoek, registratie, bewaring als ontsluiting van foto- en beeldmateriaal.

Deze projecten hebben meestal een achterliggende doelstelling: de erfgoedcel wil zo lokale erfgoedactoren met elkaar laten samenwerken en bruggen bouwen naar andere beleidsdomeinen. Neem bijvoorbeeld de organisatie van een tentoonstelling. De erfgoedcel zal zo'n project niet volledig zelf uitwerken, maar hiervoor samenwerken met een heemkundige kring, een lokaal museum, het gemeentearchief, de toeristische dienst en de gidsenbond. Het is de bedoeling dat al deze actoren hun eigen expertise inbrengen, die met elkaar delen en zo van elkaar leren. Precies door deze expertiseuitwisseling, over de grenzen van sectoren en organisaties heen, wil de erfgoedcel het experiment stimuleren, een meerwaarde creëren voor zowel erfgoedspelers als publiek en zo ook het draagvlak vergroten voor cultureel erfgoed in de eigen stad of regio.

De meeste erfgoedcellen beschouwen lokale erfgoedverenigingen als een volwaardige en heel waardevolle partner om mee samen te werken. Zij vragen hen dan ook geregeld om mee te werken aan een erfgoedproject of om onderzoeksresultaten, expertise of collectiestukken ter beschikking te stellen. Zo'n samenwerking is voor een erfgoedvereniging niet altijd evident: vele verenigingen hebben al de handen vol met hun dagelijkse werking en zitten met heel eigen problemen die zich vaak situeren op het vlak van huisvesting, middelen of mensen. Toch kan zo'n samenwerking met een erfgoedcel heel wat voordelen opbrengen. Verenigingen kunnen zo hun werking extra zichtbaar maken of een product uitwerken dat ze anders moeilijk op hun eentje kunnen realiseren. Om een voorbeeld te geven: de erfgoedcel Brugge heeft in 2010 jaar intensief samengewerkt met de heemkringen rond het project "Onderweg van Steenbrugge naar Ingelmunster". Centraal in dit project stond een 18de-eeuwse kaart van een oude steenweg. Deze kaart werd gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt via het internet. Dit vormde de aanleiding voor een boeiende samenwerking met de heemkundige kringen uit de gemeenten waar deze steenweg door liep. Deze kringen bestudeerden de kaart en schreven bondige teksten over de plaatsnamen die op de kaart stonden vermeld. Deze informatie werd vervolgens toegankelijk gemaakt via de online versie van de kaart (zie www.historischebronnenbrugge.be). Op deze manier werd lokaal historisch onderzoek op een heel verrassende en eigentijdse manier ontsloten naar een breed publiek. Dit bijzondere project was natuurlijk alleen maar mogelijk omdat de krachten precies werden gebundeld. Het is een cliché, maar wel een met een grond van waarheid: samen sta je zoveel sterker.

b) Ondersteuning van erfgoedverenigingen

Een cultureel-erfgoedconvenant kan ook doelstellingen bevatten om erfgoedverenigingen te ondersteunen. Die ondersteuning kan vele vormen aannemen, afhankelijk van de specifieke noden en problemen van lokale erfgoedorganisaties in de gemeente of het intergemeentelijke samenwerkingsverband. De erfgoedcel kan bijvoorbeeld inhoudelijke ondersteuning geven, door bijvoorbeeld cursussen te organiseren. Bij het aanbieden van zo'n cursus werkt de erfgoedcel heel vaak samen met andere organisaties, bijvoorbeeld Heemkunde Vlaanderen. Of er wordt voorzien in

logistieke ondersteuning, zoals een uitleendienst. De steun kan zelfs financieel zijn. Zo kunnen heel wat lokale besturen dankzij het convenant een apart subsidiereglement voor erfgoedprojecten uitwerken. Meestal gaat het om beperkte vormen van projectsubsidies, die ideaal zijn voor kleinere erfgoedprojecten die moeilijk in aanmerking komen voor provinciale of Vlaamse subsidies. In de praktijk zien we dat ook heel wat heemkringen al een gebruik hebben kunnen maken van deze subsidies.

Vanuit het convenant kunnen ook werkingssubsidies worden gegeven. In Vlaanderen krijgen alle erkende musea die zijn ingedeeld bij het lokale musea, tot en met 2014, jaarlijks een bedrag van 12 500 euro van de Vlaamse Gemeenschap. Als deze musea in een convenantsgebied liggen, dan voegt de Vlaamse Gemeenschap deze subsidies toe aan de vaste werkingssubsidies voor het convenant. Dit bedrag moeten de betrokken lokale besturen vervolgens overmaken aan het erkende museum in kwestie.

c) Cultureel-erfgoedforum

Cultureel-erfgoedconvenants kunnen ten slotte doelstellingen bevatten over de uitbouw van een cultureel-erfgoedforum. Volgens het Cultureel-erfgoeddecreet moet een cultureel-erfgoedforum, vanuit een netwerk, het verhaal van de stad vertellen via het cultureel erfgoed op het grondgebied. Anno 2012 zijn de cultureel-erfgoedfora nog opgevat als een experiment en daarom staan zij niet ingeschreven in alle convenants. Alleen Antwerpen, Gent, Brugge en de Vlaamse Gemeenschapscommissie hebben in hun convenant doelstellingen rond het cultureel-erfgoedforum. In de praktijk zien we dat zo'n cultureel-erfgoedforum in de vier steden heel verschillend wordt ingevuld. In Antwerpen gebeurt dit door het MAS, in Gent door het STAM en in Brugge door het Bruggemuseum. Bij de Vlaamse Gemeenschapscommissie is het forum niet verbonden aan een bepaald museum. Daar kiest men voor een aparte werking met verschillende samenwerkingsverbanden over sectoren en instellingen heen.

4. Erfgoedcellen in vraag en antwoord

Het is de lezer allicht duidelijk: een cultureel-erfgoedconvenant is een behoorlijk ingewikkeld gegeven. Enerzijds omdat er verschillende overheidsniveaus bij zijn betrokken, anderzijds omdat zo'n convenant verschillende soorten doelstellingen bevat. In de praktijk blijkt dan ook dat heel wat erfgoedverenigingen en andere erfgoedspelers vragen hebben over de precieze werking en reikwijdte van zo'n convenant. Om af te ronden zet ik nog enkele veelgestelde vragen op een rijtje:

1. Kan een erfgoedvereniging een cultureel-erfgoedconvenant aanvragen?

Nee, alleen een stad of een intergemeentelijk samenwerkingsverband kan een convenant aanvragen. Hiervoor moet zij een beleidsplan indienen bij de bevoegde administratie, het agentschap Kunsten en Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap. De Vlaamse Gemeenschap verwacht wel dat een convenant optimaal inspeelt op de specifieke eigenschappen en situatie van het cultureel erfgoed en de erfgoedorganisaties op het grondgebied van de betrokken gemeenten. Vandaar dat de stad of het intergemeentelijke samenwerkingsverband ook lokale erfgoedverenigingen moet betrekken bij de opmaak van haar beleidsplan.

2. Kan elke stad of een intergemeentelijk samenwerkingsverband een aanvraag dienen?

In de huidige regeling kan in principe elke stad of intergemeentelijk samenwerkingsverband een aanvraag indienen, mits zij voldoet aan enkele voorwaarden (bv. rechtspersoonlijkheid) en criteria (bv. minimum van 25.000 inwoners). Niet elke aanvraag wordt echter goedgekeurd. De voorbije jaren kreeg de Vlaamse Gemeenschap gemiddeld 4 à 5 aanvragen per jaar, waarvan zij er telkens meestal 1 à 2 goedkeurde. Doorslaggevende criteria voor de goedkeuring van een dossier zijn in de eerste plaats de kwaliteit van het beleidsplan, maar ook het aanwezige cultureel erfgoed in de regio, het maatschappelijke draagvlak en de inbreng van de lokale besturen. Ook de regionale spreiding van de aanvraagdossiers kan een belangrijk criterium zijn. Als in hetzelfde jaar twee aanvragen uit dezelfde provincie worden ingediend, dan is de kans klein dat beide aanvragen tegelijk worden gehonoreerd.

In dit verband moet worden vermeld dat deze aanvraagprocedure hoogst waarschijnlijk zal veranderen met de aanpassing van het Cultureel-erfgoeddecreet. Hierboven had ik al aangegeven dat, volgens de huidige voorstellen, in de toekomst alleen intergemeentelijke samenwerkingsverbanden een aanvraag kunnen indienen en dat er voor enkele steden een aparte regeling zal worden uitgewerkt. Als het decreet wordt goedgekeurd, situeert de volgende indiendatum voor een aanvraag zich wellicht pas tegen eind december 2013/begin januari 2014.

Het is mogelijk dat deze voorstellen nog (lichtjes) zullen wijzigen in de loop van volgende maanden. Voor een laatste stand van zaken is het daarom aangewezen dat je de website van het agentschap Kunsten en Erfgoed raadpleegt (www.kunstenenerfgoed.be).

3. Waarom kan een erfgoedcel zich niet met onroerend erfgoed bezighouden?

In Vlaanderen maken we een onderscheid tussen onroerend en cultureel erfgoed. Onroerend erfgoed zijn bijvoorbeeld monumenten, landschappen of archeologische sites. Cultureel erfgoed is de naam die de Vlaamse overheid geeft aan roerend (bv. objecten, archiefstukken, documenten, foto's ...) en immaterieel erfgoed (bv. feesten, ambachten, tradities, dialecten, culinair erfgoed ...).

Die opdeling is ook verankerd op niveau van de Vlaamse overheid. Cultureel erfgoed en onroerend erfgoed zijn daar aparte beleidsdomeinen: cultureel erfgoed valt onder het beleidsdomein Cultuur; voor onroerend erfgoed is dit Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed. Beide beleidsdomeinen hebben een eigen decreetgeving, een eigen administratie en minister en eigen subsidiestromen. De Vlaamse subsidies voor de cultureel-erfgoedconvenants komen vanuit het beleidsdomein Cultuur, op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet. Het is niet de bedoeling dat deze middelen voor andere beleidsdomeinen worden aangewend. Een erfgoedcel kan (en mag) daarom alleen een werking uitbouwen rond roerend en immaterieel erfgoed, niet rond onroerend erfgoed. De erfgoedcel kan je uiteraard wel doorverwijzen als je een vraag hebt over onroerend erfgoed.

4. Is een erfgoedcel een nieuw soort erfgoedvereniging?

Voor wie er nog aan zou twijfelen: een erfgoedcel is geen erfgoedvereniging. Een erfgoedcel is verbonden aan een stad, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of de Vlaamse Gemeenschapscommissie. In die zin kan je de medewerkers van een erfgoedcel beschouwen als ambtenaren.

De erfgoedcellen hebben ook niet de bedoeling om zich in de plaats te stellen van erfgoedverenigingen. Wel is het hun opdracht om lokale erfgoedverenigingen te ondersteunen en de samenwerking tussen lokale verenigingen te stimuleren.

(apart kadertje)

Erfgoedcellen in cijfers

Anno 2012 zijn 21 cultureel-erfgoedconvenants, waarvan:

- 8 met een stad
- 13 met een intergemeentelijk samenwerkingsverband
- 1 met de Vlaamse Gemeenschapscommissie

De erfgoedcellen hebben bijna allemaal een website. Een overzicht vind je op www.erfgoedcellen.be.

De auteur

Gregory Vercauteren is stafmedewerker bij FARO. Hij is daar het aanspreekpunt voor het lokaal cultureel-erfgoedbeleid en de erfgoedcellen in het bijzonder.